M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No Ref.
Ser. 1460

Title: Siddhant Manjari
Tika

1460

Incomplete

		Siddhanta Manjari Tika	Title
		Kṛṣṇa Bhattacarya	Author
			Editor
			Year, Vols.
			Publisher
1460		Pages 121-132. Torn. Moth-Eaten	Remarks

121-132

ंमतमेतावाचारोऽस्वरससूचकत्वेन व्याख्येयम् इति ध्येयम् । योग्यतया कामिकार्य प्रतीयमानत्वरूपयोग्यताज्ञानेन आलंब
ते यी इत्येवं च अनुमानप्रकारे लकामस्वर्गकामे यजेदित्यादिकामपदस्थले कृतौ न शक्तिः अपूर्वे लक्षणा न शक्तिः । नित्ये अहरहः
संध्यामुपासीतेत्यादिनित्यस्थले निषेधे च न कलंजं भक्षयेदित्यादिनिषेधस्थले च अपूर्वमाह · कार्यत्वरूपेण पूर्ववदाह · तथा च
अहरहः संध्यामुपासीतेत्यादौ अहरहः संध्योपासनाविषयकं कार्यमित्याद्यन्वयबोधः । न कलंजं भक्षयेदित्यादौ च कलंज
भक्षणाभावविषयकं कार्यमित्याद्यन्वयबोधः । ननु यदि कार्ये क्रियासाधारणी शक्तिस्तदा नित्यापूर्वनिषेधापूर्वयोर
हरहः संध्योपासनं कार्यमित्याद्यन्वयबोधस्य कलंजभक्षणाभावः कार्यमित्यन्वयबोधस्य च संभवेनापूर्वविषय
कबोधमानाभावविदिति चेन्न · धात्वर्थप्रत्ययार्थयोरभेदान्वयस्य अव्युत्पन्नत्वात् एवं च वैदिकलिङ्त्वावच्छेदेन कार्ये शक्ति
कल्पनात् · सामग्रीबलादेव कार्यत्वरूपेणापूर्वस्य नित्यस्थले भानात् · न चार्थानोद्देशीम यमासते पदेन कार्यइत्या
दितो घटो भावः कार्य इत्याननुभवात् · उद्देश्यतासंबंधेन शाब्दबोधं न प्रति पदाजन्योपस्थितेर्विधेयतासंबंधेन हेतुत्वात् · त
था च कलंजभक्षणाभावः कार्य इति बोधासंभवेन तत्रापूर्वभानात् न चाभेदसंबंधेन कलंजभक्षणाभावीयं कार्यमिति
बोधोस्तु अभेदसंबंधेन नञर्थस्यानन्वयात् अभावो न घट इत्यादितथाननुभवात् अपूर्वेनात्पर्यासंभवादिति चे

२३१ किंकर्म्मिणोः पूर्वजनकत्वे मानाभावादिति भावः। अत्र गुरुमते उच्यते दूषणमुच्यते। लाघवात्। कार्य्यत्वविशिष्टे शक्तिकल्पना
पेक्षया कार्य्यत्वे शक्तिकल्पने लाघवात्। एकारव्यवच्छेद्यमाह। नलिलिंत्यादि योग्यताज्ञानविरहदूरितरदृष्टसाधनत्वरूपयोग्यता
सामग्र्याज्ञानविरह इतिरदृष्टसाधनत्वरूपयोग्यताज्ञानाभाव इत्यर्थः। अन्वयप्रयोजकरूपवत्त्वं ध्रुवद्रव्यत्वरूपान्वप्रयोज
करूपवत्त्वं सेकानन्वयितोयेपि समुद्रमध्यस्यादितोयेपि सत्वात् ध्रुवद्रव्यत्वस्य सत्वात् प्रकृतसंसर्गवत्वं एकपदार्थेऽपर
[illegible]फलीभूताथ शाब्दबोधविषयीसंसर्गवत्वं तस्य च प्रकृतसंसर्गवत्वस्य च। संशयसाधारणं। संशयनिश्चयसाधारणं।
[illegible]ज्ञानत्वं हेतुः हेतुतावच्छेदकं तच्चेतिन संभवतीत्याशयेनान्वयियेन योग्यताज्ञानविरहेण एवंस्मात् यागे स्वर्गकाम
[illegible]साधनत्वान्वयः बोधासंभवस्यात्। उक्तं बाधकमितीति साक्षात्साधनत्वस्य आशुविनाशि त्रियाम गादावसंभवः परंप
राघ[illegible]कापूर्वानुपस्थित्या परंपरासाधनत्वमपि यागादौ बोधयितुं न शक्यते इत्येवं रूपं बाधकमित्यर्थः। साक्षात्परंपरात्वं सा
क्षा[illegible]परंपरात्वे उदस्यत्यक्तासाधनतासामान्यस्य साधनतावच्छिन्नसाधनतायाः लिङादिलिङ्क्लकारेण उदस्य अविषयी
[illegible]रूपसामान्यज्ञाने रूपत्वावच्छिन्नज्ञानं रूपविशेषबाधे जलादौ विन्नसाधनतायाः हरत्वात्त्वेव्याधयतासंबंधेन च्छिन्न
बाधेयावज्ज्ञानं शाब्दबोधः तदितरविशेषप्रकारतानियतंतस्मात् इष्टघटरूपेकविरहो ज्ञातृत्व तेरभिन्नस्वाहवि द्वैतरघटस्तस्य

[illegible]बोधे। वैलक्षण्यं घटद्वैतरत्वं तत्प्रकारतायानियतं तौ दात्म्यसंबंधेन व्याप्यः तएव विशेषोव्यवच्छेद इत्यादि नियमान्नसाक्षा
त्व[illegible]साक्षात्साधनत्वबाधे परंपरासाधनत्वत्वप्रकारकं परंपरासाधनत्वत्वप्रकारकं ज्ञानं कार्य्यत्वादंतत्रापि परं परां[illegible]धन
त्वप्र[illegible]कारवेज्ञानं च द्वारानुपस्थितेरिति अपूर्वरूपद्वारानुपस्थितेरित्यर्थः। ननु तदितरत्वेन नन्विष्टज्ञानत्वेन तदुपस्थाप
काभ[illegible]वादितिते नष्टिद्वैतरत्वेन रूपेणोपस्थापकाभावादिति। घिद्वैतरत्वेनोपस्थितेभानाभावादित्यत्रार्थः। अभ्युपेत्य समा
[illegible]सोवेति अत्रापि स्वर्गकामो जेदित्यत्रापि साक्षादन्यसाधनत्वप्रकारेण वान्वयहीनस्साक्षाहृदन्यसाधनत्वेन प्रकारेणो
[illegible]क्षादन्यसाधनत्वान्वयबोध इत्यर्थः। किं तत्किं त्वमिति नः अस्माकं किं त्विति अभित्यर्थः। आशुविनाशिनः फलपूर्वकालवृत्तिध्वं
सप्रतियोगिनः कालांतरभाविफलजनकत्वे स्वध्वंसाधिकरणकालध्वंसाधिकरणकालोत्पत्तिकफलजनकत्वेर इत्यागेतत्पा
ज्ञानः फलपर्य्यन्तस्थायिव्यापारजनकत्वज्ञानयोग्यतात्वनिरासादिति सेसेज्ञानन्वतोयेपीत्यादिनाग्रंथेन योग्यतात्वनिरा
सादित्यर्थः। नन्वेवमिति एवं अन्वयप्रयोजकरूपवत्वस्य योग्यतात्वानंगीकारे आशुविनाशिन फलपूर्ववृत्तिध्वंसप्रतियोगि
नः कालांतरभाविफलजनकत्वस्य तत्कालस्थायिव्यापारकत्वव्याप्तिरितितत्कालस्थायीभावव्यापारः भावरूपो व्यापा
रोयस्य सतत्कालस्थायिभावव्यापारकः तस्य भावसत्वेन व्याप्तेरित्यर्थः। यागध्वंसमादायाधीतरवारणाय भावेति अ

५३

१३२ नुमानाकारस्तु यागाः फललक्षणस्थायिभावरूपव्यापारवान् आशुविनाशित्वे सति कालांतरभाविफलजनकत्वादिति
न हुक्तमनाद्यैरिति तन्न आशुविनाशिनः फलकालस्थायिव्यापारजनकत्वं उक्तं कल्पितं आचार्यैरदृष्टनाचार्यैश्चिरध्वस्तमपि
त्यादि चिरध्वस्तं फलपूर्वक्षणवृत्तिध्वंसप्रतियोगिकर्मयागादि अतिशयं व्यापारं विना फलाय फलजनयितुं नालं न इम स
र्थे चिरध्वस्तं कारणं स्वव्यापारद्वारैव हेतुत्वं यथा अनुभवस्य संस्कारद्वारैव हेतुत्वं धर्मिकल्पनातः फलकालस्थायि
[illegible]रूपधर्मिकल्पनापेक्षया धर्मकल्पनायाः फलकालस्थायित्वरूपधर्मकल्पनायाः लघुत्वादिति धर्मिकल्पनायां धर्म
[illegible]णोकमयोरेव कल्पनीयत्वेन धर्मिकल्पनायामपेक्षं कल्पनीयत्वादिति भेदः भावः स्थायित्वं फलकालस्था
यित्वं फलकालस्थायित्वं युक्तं युक्तिसिद्धं नत्वपूर्वमिति उक्तमिति प्रकृतेनान्वयि नचैवमिति एवं फलकालस्थायि
त्वे इदानीं यागाधिकरणादिनोत्तरदिने यागप्रत्यक्षतापत्तिः यागे प्रत्यक्षतापत्तिः प्रत्यक्षविषयतापत्तिः विषयतासं
बंधेन प्रत्यक्षापत्तिरिति यावत् द्वितीयक्षणे एव सोऽयमित्वादिति तत्प्राचीनइदानीं यागप्रत्यक्षतापत्तिरिति भावः इदानीं
[illegible]गोऽयं चिरकरणादिनोत्तरदिने द्वितीयक्षणाभिन्नक्षणे वा न [illegible] इमिति हृ साधनीभूतयागाभाववत्तानिति अत्र लक्ष

६२ २५

विरोधात् [illegible]वैधिभिन्नोऽर्थवाद इति विधिभिन्नं वाक्यं मर्थवाद इत्यर्थः स तु अर्थवादस्तु त्रिविधः त्रिविधार्थवादविभाजकोपाधिमानं तदुक्त
मिति तत्र अर्थवादस्य त्रैविध्यं उक्तं कथितं वृद्धैरिति शेषः विरोधे गुणवादः स्यादिति विरोधे अयोग्यत्वे सति अर्थवादः सः गुणवादः गु
णवादनामार्थवादः आदित्यो यूपः अनुवादोऽवधारिते इति प्रमाणांतरेण निश्चितार्थकत्वे सति योऽर्थवादः स अनुवादः अनुवा
दनामार्थवादः यथा अग्निर्हिमस्य भेषजं भूतार्थवादस्तद्धानादिति तयोः अयोग्यत्वप्रमाणांतरेणानिश्चितविषयार्थकत्वयोः हा
नेऽभावे योगः योऽर्थवाद भूतार्थवाद नामार्थवादः यथा स्वर्गाद्यर्थवादोपपन्नदुःखेन [illegible] संभिन्नं न च ग्रस्तमनंतरम् अभिलाषोपनी
तं तत्सुखं स्वःपदास्पदमिति अर्थवादस्त्रिधा मत इति तत्पर्यः सोऽयं [illegible] इति तद्ध्वनीनिरिति उत्पन्नत्वप्रकारकप्रमितिविषयत्वे सति विन
ष्टत्वप्रकारकप्रमिति सविषयार्थवादान्यतररूपः अयमनुपदनिरूपितः अनित्यः ध्वंसप्रागभावयोः प्रतियोगी उत्पन्नो [illegible] गकारे वि
नष्टो गकार इति प्रतीतेरिति उत्पन्नत्वप्रकारकप्रमितिविषयत्वे सति विनष्टत्वप्रकारकप्रमितिविषयत्वादित्यर्थः अत्र गुरव इति अत्रा
नित्यत्वसाधके हेतौ गुरव इति इत्याहुरित्यनेनान्वयि तथा च अनित्यत्वसाधके हेतौ गुरवः सत्प्रतिपक्षमुद्भावयांचक्रुरिति भावः नित्यः
गावद इति शब्दो नित्य इत्यर्थः नित्यः कदाचिदनित्यत्वस्य साध्यताभावे नो स्यादिति मूले [illegible] पक्षसाध्ययोर्निर्देशः [illegible]
त आकाशानेकगुणत्वात् परिमाणवत् आकाशपरिमाणवत् अप्रयोजकत्वं एतदनुमानस्याप्रयोजकत्वं अप्रयोजकमि

१२३ तिपाहेतु एतदनुमानमप्रयोजकं अन्ययो वा दस्य नित्यतां विना प्रत्यभिज्ञानस्य तन्नाविशिष्टे दंताविशिष्टयोर भेदप्रत्ययस्य अनु
पत्तेरितिभवन्मते पूर्वानुभूतगकारस्य इदानीं नष्टतया तदभेदस्य इदानीतनं का इ भावादिति भावः न नायमिति अयं सोयं गका
र इति प्रत्यभिज्ञानत्वेन व्यवह्रियमाणः साक्षात्कारः भ्रम इति न हि भ्रमाद्वस्तु सिद्धिरिति भावः न चैवं भ्रम इति युक्तेः पाठः बाधकाभावादि
ति इदंताविशिष्टगकारे तत्ताविशिष्टगकाराभेदः स्वीकारे बाधकाभावादित्यर्थः उत्पत्त्यादिप्रतीतिं उत्पन्नो गकारः विनष्टो गकार इ
ति प्रतीतिबाधिका इदंताविशिष्टगकारे तत्ताविशिष्टगकाराभेदस्यांगीकारे बाधिका तथा च पूर्वगकारस्य नष्टत्वादिदानींतनगका
रे उत्पन्नत्वादनयोर्भेदे नाभेदासंभव इति भावः तस्याः उत्पन्नो गकारः नष्टो गकार इति प्रतीतेः व्यंजकवायुत्पत्त्यादिविषयत्वात् गकारसं
योगवायुस्तत्र घोत्पत्त्यादिविषयत्वादित्यर्थः तथा चान्यनिष्ठोत्पत्त्यादि प्रतीतिः सोयं गकार इति प्रत्यभिज्ञानस्य प्रमात्वेन बाधकेति
भावः तत्रेति तत्प्रकारकवचनेन न सम्यकु गकारगतत्वेन गकारनिष्ठत्वेन उत्पत्त्यादीति आदिना ध्वंसपरिग्रहः तथा च गकारगत
त्वेनोत्पत्त्यादिप्रतीतेः न व्यंजकवायूत्पत्त्यादिविषयकत्वसंभव इति भावः न चासौ भ्रांतिरिति असो गकारगतत्वेनोत्पत्त्यादिप्रतीतिः
भ्रांतिः गकारः गतत्वांशे भ्रांतिः बाधकाभावात् तादृशप्रतीतेर्गकारः गतत्वांशे प्रमात्वे बाधकाभावात् प्रत्यभिज्ञानं बाधक

मिति गकारगतत्वेनोत्पत्त्यादिप्रतीतेर्गकारगतत्वांशे प्रमात्वे सोयं गकार इति प्रत्यभिज्ञानं बोधकमित्यर्थः अनैवैवं सति अनयैव गाहकार
गतत्वेनोत्पत्त्यादिप्रतीत्यैव सासो यं गकार इति प्रत्यभिज्ञानमनयैव तद्बाधितमिति पाठः साधीयान् अन्यथा विनिगमकं रसीति अ
उत्पत्त्यादिप्रतीतिप्रत्यभिज्ञानयोर्बाधकत्वे विनिगमकमस्ति एकतरपक्षपातिनी युक्तिः सति रस्ति एवं विनिगमकाभावे इति उत्पत्त्या
दिप्रतीति प्रत्यभिज्ञानयोर्बाधकत्वे विनिगमकाभावे विनाशादिप्रत्ययस्यैवेति आदिपदेनोत्पत्तिपरिग्रहः एवकारेण प्रत्यभिज्ञानव्य
वच्छेदः विनिगमकाभावात् एकतरपक्षपातियुक्त्यभावात् उभयोरेवेति उत्पत्तिविनाशप्रत्यय प्रत्यभिज्ञानयोरेव न तु उभयो
र्मध्ये एकस्यैव प्रमात्वे यथार्थत्वं कुत्र मेतादिति एतत् उत्पत्तिविनाशप्रत्यभिज्ञानयोः प्रमात्वं तथा च सतीति प्रत्यभिज्ञानस्य गत
त्वविजयभेदाभावविषयकत्वे च सतीति गकारोयमिति स्यादिति प्रत्यभिज्ञानस्य गकारोयमित्याकारः स्यादित्यर्थः। न तु सोयमिती
प्रत्यभिज्ञानस्य सोयमित्याकारो न स्यादित्यर्थः तद्वृत्तिगत्वावच्छिन्नाभिन्न इति पूर्वानुभूतगवृत्तिगत्वाभावच्छिन्नाभिन्न इत्यर्थः
प्रकृते गत्वे तद्वृत्तित्वावगाहित्वानुव्यवसायः इति भावः तथा च सतीति सोयमिति प्रत्यभिज्ञानस्य तद्वृत्तिगत्वावच्छिन्नाभिन्नेति सोयमिति
प्रत्यभिज्ञानस्य तद्वृत्तिगत्वावच्छिन्नाभिन्नार्थकत्वे च सतीत्यर्थः। तज्जातीयोयमिति स्यादिति पूर्वानुभूतगजातीयोयमित्याकारः स्या
त् गत्वे जातित्वानवभासनादिति सोयं गकार इति प्रत्यभिज्ञाने गत्वे जातित्वादित्यर्थः यत्र तु गत्वे जातित्वं विषयस्तत्र तज्जातीयोयमि

२२४ भित्याकारो बोध्यः तदपि मंदवचनमपि तन सम्यक् उक्तदोषात् गुरुमतप्रसक्तौ उक्तदोषात्। दूषणांतरमाह। शब्दस्य द्रव्यत्वे मानान्त्रा
नात्रेति सा क्षात्संबंधेनेति समवायलक्षणासाक्षात्संबंधो नेत्यर्थः। ननु शब्दस्य द्रव्यत्वे तदाश्रयीभूताकाशरूपद्रव्यांतरकल्पनीय
मिति गौरवं शब्दस्य द्रव्यत्वे तु तदाश्रयान्यकल्पनेन लाघवमित्यत आह। शब्दस्येत्यादिना अपकादूषणांतरमाह। वायुस्येत्यादिना
हि बहिरिंद्रियग्राह्यत्वापत्तेः। बहिरिंद्रियग्राह्यत्वाभावापत्तेः तदपि अन्ये आवचनमपि अत एव गुरुमतेऽदूषणाप्रसक्तौ उक्तदू
षणादेव दृष्टांतासिद्धेश्चेति स्फोटरूपदृष्टांतासिद्धेश्चेत्यर्थः ध्वनिवर्णाभिन्नस्य शब्दत्वाभावादित्यत्रात्पर्थे अन्नेनासि ध्यसि
द्व्यापातः। नहीति हि हेतौ संहतिवर्णात्मः स्फोटात्मकः प्रमाणासिद्ध इत्यर्थः। तथाहि वर्णान्यस्फोटात्मकस्य प्रमाणासिद्धत्वं। जा
नीहि वर्णाकदंबरूपाणां वर्णासमूहरूपाणां आशुविनाशितया तृतीयक्षणवृत्तिध्वंसप्रतियोगितया मेलनासंभवात्
एकक्षणावस्थायित्वासंभवात् अप्रत्यक्षत्वे प्रत्यक्षाविषयत्वं निरूढं निःसंदिग्धं तथा च वर्णकदंबरूपाणां पदानां प्रत्यक्षाविष
यत्वे तदन्यत्यये वर्णाकदंबात्मकपदाज्ञाने कुतः कस्मात् अर्थप्रत्ययः घटादिरूपार्थः शाब्दबोधः स्यात् भवेत् तस्मात् कुलसमानेय
त्यादिवाक्यात् घटादिशाब्दबोधाभावप्रसंगात्। पदार्थपदार्थविशेषः स्फोटस्फोटनामा अप्युपेयः स्वीकर्तव्यः। यतः यस्मात्

दर्थात् अर्थप्रत्यय इति घटादिशाब्दबोध इत्यर्थः। न तदमुद्धं तदमुद्धं न स्फोटस्य वर्णाव्यंग्यत्वे अमुद्धं न प्रमाणासिद्धमित्यर्थः सहि अ
भिव्यक्तो हि स्फोटः स्फोटनामा पदार्थः तावद्वर्णाव्यंग्यः वर्णकदंबरूपपदघटकयावद्वर्णव्यंग्यः तावतां मध्ये वर्णकदंबरूपपदघट
कवर्णानां मध्ये तावद्वर्णाभिव्यक्तिव्यंग्यो वा वर्णकदंबरूपपदघटकयावद्वर्णाभिव्यक्तिव्यंग्यो नाद्यः न तावद्वर्णव्यंग्यः आशुविना
शि तृतीयक्षणवृत्तिध्वंसप्रतियोगिनां क्रमिकाणां क्रमोत्पन्नानां तेषां वर्णकदंबरूपपदघटकबहुवर्णानां मेलनासंभवात् एक
क्षणावस्थायित्वासंभवात् न द्वितीयः न तावतां मध्ये यत्किंचिद्वर्णव्यंग्यः घटकारोमात्रोच्चारणे घटपद घटकारमात्रोच्चारणे
घटपदस्फोटप्रत्यये घटपदस्फोटज्ञाने अर्थप्रत्ययापत्तेः घटबोधापत्तेः। ननु चरमवर्णस्यैव व्यंजकत्वं वाच्यमत आह। वर्णा
इत्येव कल्प्यमिति मंत्व्यः न तावद्वर्णाभिव्यक्तिव्यंग्यः तदसंभवात् तावद्वर्णाभिव्यक्त्यसंभवात् तद्व्यंजकः स्फोटव्यंजकः तर्हि पूर्वपूर्ववर्णगो
चरसंस्कारसहितस्य चरमवर्णोपलंभस्य स्फोटव्यंजकत्वे सत्येव पूर्वपूर्ववर्णगोचरसंस्कारसहितचरमवर्णोपलंभे एव अर्थप्रत्य
यदोस्तक तं व्यर्थपदप्रतीतिवलात् घटपदादिशाब्दवलात् तदसिद्धिः स्फोटसिद्धिः पदप्रतीतेः स्फोटान्यस्य विषयस्यावक्तुमशक्य
त्वादिति भावः तस्य पदप्रतीतिरूपवलस्य क्रमविशेषवद्वर्णतावद्वर्णगोचरत्वात् क्रमविशेषवान् अव्यवहितपूर्वापरीयभावापन्न
त्वरूपक्रमविशेषवान् घोत्तरटत्वादिरूपक्रमविशेषवान् वायलोवान् वर्णास्तज्ञोचरत्वात् तावद्वर्णगोचरप्रत्यय एव पद

२२५ टकानेकवर्णगोचरप्रत्ययएवतावद्वर्णगोचरसंस्कारात् प्रत्येकंतावद्वर्णगोचरसंस्कारात् प्रत्येकंतावद्वर्णगोचरानेकसंस्कारा
त्तावज्ज्ञोच्चरितपदघटकानेकवर्णविषयकेत्यर्थः तावद्वर्णमात्रंपदघटकानेकवर्णमात्रं अन्यथातावद्वर्णमात्रस्यप्रत्यायकत्वे
नदीदीनयोरविशेषापत्तेरितिः नदीपदादिवदीनपदादपिनद्यावबोधापत्तेरित्यर्थः। आनुपूर्वीविशेषविशिष्टतावद्वर्णरूपमितिघ
पदहितोत्तरत्वादि रूपानुपूर्वीविशेषविशिष्टघटपदादिघटकटादिरूपमित्यर्थः नचतत्प्रत्ययः संभवतीतिनचानुपूर्वीविशेष
त्ययसंभवतीत्यर्थः। घोत्तरत्वंहीतियाव्यवहितोत्तरत्वंहीत्यर्थः अव्यवहितोत्तरत्वसंबंधेनघवत्त्वंवेत्यर्थः। अर्थापत्तिरपि
पत्तिरूढवाक्यमपिप्रमाणांतरमप्रत्यक्षमित्यादिचतुष्टयान्यतमभिन्नप्रमितिकरणं तथाहि अर्थापत्तिपदवाच्यस्यप्रमा
णत्वंजानीहि पीनोदेवदत्तोदिवानभुंक्ते इतिप्रत्ययानंतरमितिपीनतत्वविशिष्टज्ञो विदेवदत्तस्यदिवाभोजित्वनिर्णयानंतर
पि दिवाभोजिनः पीनत्वंदिवाभोजिनोजीविनोदेवदत्तस्यपीनत्वरात्रिभोजनमंतरेणानुपपन्नमिति रात्रिभोजनंविना
संभवीत्यर्थः इतीतिहेतौतृतीयार्थः तत्कल्पयति रात्रिभोजनंकल्पयति अत्रदिवाभोजित्वेनज्ञातदेवदत्तस्यरात्रिभोजनेप्रत्य
क्षादीति आदिना अनुमानोपमानशाब्दपरिग्रहः सैवअनुपपत्तिद्वारेणअर्थापत्तिः। अर्थापत्तिपदवाच्यातेदंवार्थापत्तिरिति पुनः
पाठः यत्नेवयत् रात्रौनभुंक्ते तन्नैवदिवाभोजित्वेसतिपीनत्वाभाववत्। यथादिवाभोजी यथादिवसेभोजी इत्यनेनदिवाभोजि

स्वरूपविशेषणाभावाद्विशिष्टाभावोबोध्यः व्यतिरेकिणोऽवअनुमानेनेतिशेषः तुयतः रात्रिभोजनस्यासिद्धेः केवलव्यतिरेकिण
एवअनुमानस्येतिशेषः इतिहोवाच्य इतिहोनु इतिप्रवादपारंपर्यमितिहासः याद्दृश्यविशेषः नचेतन्मानः मितिप्राकट्येनान्वयि उभयपा
पमानत्वेनमानत्वाभावे पिबा इतिसिद्धमिति इमुनाप्रकारेणसिद्धंसर्वमिदंप्रमाणलक्षणादिकं प्रमाणत्वसिद्धोप्रमाणत्वज्ञानेस्वा
दिवप्रमाणत्वज्ञानमेवनानततप्रथमतः असिद्धौत्यत्वंसेचासिद्धमिति युक्तपाठः नहितत्प्रत्यक्षमितितत्प्रमाणत्वंप्रत्यक्षंप्रत्यक्षविष
हीत्यर्थः ज्ञानस्यातींद्रियत्वादिति ज्ञानस्यातींद्रियत्वेनज्ञानघटितत र्तिकस्यप्रमात्वस्यसुतरामतींद्रियत्वादिति भावः अन्यथा
स्या ठ ज्ञानस्यातींद्रियत्वानंगीकारे ज्ञानतज्ज्ञानानांज्ञानमेवचस्यादिति ज्ञानस्यज्ञानेज्ञानमेवस्यादिति ज्ञानस्यतानंज्ञानविषयकज्ञा
नस्यज्ञानंएतद्विषयकज्ञानस्यज्ञानमेवचभवेदित्यर्थः अत्रनन्वित्याशंकायांगुरुनइति इत्याहुरित्य मेणान्वयिस्वप्रकाशे
मेवस्वप्रकाशोज्ञानंयस्यतत्स्वप्रकाशमिति व्युत्पत्त्या स्वग्राहकमेवेतिफलितार्थः ज्ञानंकर्तृ स्वात्मानंज्ञानस्वरूपंस्वाधि
करणमात्मानंचज्ञानाधिकरणमात्मानंच अतएवज्ञानसामान्यस्यघटादिरूपविषयस्वात्मस्वाधिकरणात्मविषयत्वादेव
सर्वमेवज्ञानंज्ञानैकत्वमेवज्ञानंघटमहंजानामीत्याकारकमितिनिश्चयंघटोघटमहंजानामीत्याकारकमित्यर्थः अन्यथाघटमुखव्यवि
षयकज्ञानानिर्वाह इत्यंचज्ञानस्यघटमहंजानामीत्याकारकत्वेचमितिमात्मेयविषयत्वादितिसिद्धेनमानाजीवामात्रे

५

२२६ योघटादिः तद्विषयत्वात् त्रिपुटीप्रत्यक्षेतीति मितिमात् मे यरूपवितयप्रत्यक्षस्वरूपे तेन्यदि [illegible] गुरुवचनेनन सम्यक् स्व
मनो घटज्ञानाद्यात्मकस्वस्वरूपस्य चाक्षुषादिज्ञाने लौकिके चाक्षुषादिज्ञाने च विषयसंनिकर्षयोर विविषयस्य लौकिक
संनिकर्षस्य चेह तु त्वात्कारणत्वात् प्रकृते तद्विषयसंनिकर्षयोः कारणयोर [illegible] सत्वं [illegible] तिन चोत्पा
ज्ञानमित्यादिनापरे [illegible] स्वरूपमस्ति सन्निकर्षवान्स्वरूपं [illegible] सन्निकर्षवान् [illegible]
कथं ग्राह्यमिति भावः चाक्षुषादीति आदिना स्पार्शनपरिग्रहः उद्भूतरूपवत्त्वे [illegible] एव कारणमुद्भूतरूपद्रव्य
[illegible] द्रव्यत्वे [illegible] अन्यथा उद्भूतरूपवद्द्रव्याभिन्नद्रव्यस्य चाक्षुषादिज्ञाने योग्यत्वे निरुक्तसौप्रसिद्धं तथैव तथैव ज्ञान
त [illegible] अनुमेयज्ञानमिति अनामाकारस्ता [illegible] ज्ञानतया घटत्वप्रकारकज्ञानजन्यघटत्वप्रकारकज्ञानताया इति तदपि भाट
[illegible] नमपि नमपि नन सम्यक् निरस्तत्वादिति अतीत्यादि [illegible] निरस्तत्वादित्यर्थः अप्रसिद्धौ अनुमानात्पूर्वं म प्रसिद्धौ
अनुमानासंभवात् अनुमितिसंभवाद्युच्यते अन्यथा [illegible] सामान्यानुच्यते योग्यत्वात् निर्विकल्पकभिन्नबुद्धि
सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नविशेषाणां योग्यत्वं [illegible] नचैवमिति एवं ज्ञानस्य मनसा ग्रहे तु तज्ज्ञानमपि मनसा ज्ञाय
ज्ञानमपि स्यात् एवं अनेन प्रकारेणात ज्ञानमपि ज्ञानविषयक [illegible] विषयकज्ञानस्य ज्ञानविषयकमपि स्यादिति

पूर्वेणान्वयि इत्यनवस्था इतिरीत्या अनवस्थात प्रतिबंधकत्वविजयांतरसंचारसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वे किंमाने किं प्रमाणं फलानुदय
[illegible] नविषयकज्ञानरूपफलानुदय एव तत्रापि ज्ञानस्य मनोग्राह्यत्वेपि नस्य ज्ञानस्य [illegible] प्रामाण्यप्रमात्वेन तस्य प्रामाण्यमपि साक्ष्य
प्रसिद्धः प्रामा [illegible] रूपसाध्याज्ञानात्र तत्र [illegible] त्या शंकां [illegible] महार इति इत्याहुरित्यनेनान्वयि [illegible] ज्ञानत्व [illegible] प्रामाण्य
मपि [illegible] विषयीकरोतीति ज्ञाने ज्ञानत्वमिव प्रामाण्यमपि विषयीकरोतीति भावः ज्ञानमात्रस्य ज्ञानत्वमात्रविशिष्टस्य नाद्यः ज्ञातत्वं ज्ञाने तो
मा [illegible] न हीति प्रथमकल्पे ज्ञानताज्ञानतारूप हेतोः ज्ञानमात्रे ज्ञानत्वमात्रविशिष्टं ननु तन्मात्रत्वमपि ननु तन्मात्रविशि
शिष्टमसिद्धं साध्यतावच्छेदकातिरिक्तेन रूपेण अन्यथा साध्यतावच्छेदकातिरिक्तेनापि रूपेण व्याप्यसाध्यसिद्धि [illegible] वह्निव्याप्यधूम
म [illegible] नात् पर्वते वह्निव्याप्यधूमवद् [illegible] ज्ञानात् [illegible] पर्वते वह्निसिद्ध्यापत्तेः [illegible] ज्ञाततायां प्रमात्वस्याविशिष्टस्य
घटत्वसमानाधिकरण घटत्वप्रकारकत्वेन [illegible] घटत्वप्रमाव्याप्यत्वे [illegible] घटत्वादिप्रकारकत्व [illegible] व्यभिचारात् ननु
तेः [illegible] सिद्धे [illegible] गुरवस्त्विति इत्याहुरित्यस्यिमेणान्वयि [illegible] प्रामाण्य [illegible]
वत्वप्रमाणमपि स्वतन्त्रप्रामाण्यमपि सिध्यति स्वात्मकज्ञानस्य [illegible] भवति स्वप्रकाशत्वात् [illegible] सिद्धेरिति च क्षुर् [illegible] घटज्ञानात्स्वात्म

२२७ नोविषयीभूतकर्तृमत्वाकार्यत्वादित्यादिग्रन्थेन स्वप्रकाशतावादः खण्डितत्वादित्यर्थः ननु गुरुमते ज्ञाननिष्ठप्रत्यक्षविषयतानास्ति
कर्मनि[?]प्यानवांज्ञानप्रत्यक्षे विषयः कारणं किंतु तज्ज्ञानोत्पादकसामग्र्येव तद्धीनेतज्ज्ञानविषयतासम्पत्तिः फलविषयत्वाङ्गे
ज्ञातताप्रत्यक्षे विषयः कारणं किंतु तज्ज्ञानोत्पादकसामग्र्येव [illegible] निर्याप्तिवेत्युक्ते तु ज्ञाने स्वप्रकाशत्वानिरावाधं पदं मा
दर्शानीत्यत आह किं चैवमित्यादि एवं प्रामाण्यस्वतोग्राह्यत्वे ज्ञाने प्रामाण्यसंशयो न स्यादिति दूरे दंडं त्वेमिति ज्ञाने न
रं[?]चित इदं ज्ञानं प्रमा न वेति संदेहो जायते स न स्यादित्यर्थः ज्ञानग्रहे प्रामाण्यनिश्चयादिति भवन्मते ज्ञानग्राहकस्य
सन्निकर्षे प्रामाण्यनिश्चयकत्वात् ज्ञानग्राहकस्यैव प्रामाण्यनिश्चयावश्यकत्वादिति पर्यवसितार्थः निश्चिते प्रामाण्ये प्रका
र[?]यथार्थाता तद्विशेष्यज्ञानेऽसंशयायोगात् प्रामाण्यप्रकारकसंशयासंभवात् अग्रहे ज्ञानग्रहकाले प्रामाण्यग्रहे
स्वप्रकाश[?]प्रकारकसामग्र्याग्राह्यतानाभावप्रसंगादित्यर्थः। ननु यस्मिन् ज्ञाने प्रामाण्यसंशयो जायते प्रामाण्यसंशयात
रं[?]ज्ञान[?]पनगच्छते। मौनत्वस्वप्रकाशवादस्य तावद्व्याघात इत्यत आह धर्मिज्ञानाभावादिति तथा च धर्मिज्ञानरूपका
रणाभावान्न प्रामाण्यसंशयो न स्यात् ननु संशये धर्मीन्द्रियसन्निकर्षस्यैव कारणत्वं स्वीक्रियते ननु धर्मिज्ञानस्यापीत्यत आह
समानधर्मवत्त्वेत्यादि समानधर्मवत्त्वे धर्मितदभावोभयकोटिसहचरितधर्मवत्तया ज्ञानान्वयव्यतिरेकाभ्यां तादृशधर्मिज्ञानसत्त्व

सत्वयोः संशयसत्त्वाभ्यां संशयहेतुत्वावधारणात् संशयहेतुत्वनिश्चयात् तृतीयमीमांसकमतमाह। मुरारिमिश्रास्त्विति एतन्मते
ति[?]मनुव्यवसायग्राह्यत्वं तद्विशेष्यकत्वे सति घटत्ववद्विशेष्यकत्वे सति तत्प्रकारकत्वं घटत्वप्रकारकत्वं प्रामाण्यं प्रामाण्यपदवाच्यं
तच्च घटत्ववद्विशेष्यकत्वे सति तत्प्रकारकत्वं च तथा हि निरूपमाणस्य प्रमानुव्यवसायग्राह्यत्वं जानीहि उपनीतः। उपनय
ल[?]सन्निकर्षाश्रयं कृतः घटत्वं च त्वलक्षणसन्निकर्षाश्रयत्वात् तद्विशेष्यकता घटत्ववद्विशेष्यकता घटत्ववद्विशेष्यकता
सं[?]रूपा घटत्ववज्ज्ञानयोः संसर्गरूपा ज्ञानेऽयं घट इति ज्ञानेन मनसा गृह्यते मनोऽन्यग्रहविषयीभूता भवति तद्वतः घटत्व
[illegible] व[?]मन्यग्रहपूर्वकालेऽपस्थितत्वात् व्यवसायरूपोपस्थितिविषयत्वात् बहिरर्थे तु आत्मतत्समवेतगुणातद्वृत्तजातित
भिन्नाभावभिन्नार्थेत्यर्थः उपनयमहकारेण ज्ञानलक्षणरूपसन्निकर्षसहकारेण तस्य मनसः बहिरर्थप्रकाशकत्वात्
वा[?]र्थविषयकज्ञानजनकत्वात्। कथमिति ज्ञानमित्यग्रिमेणान्वयः अन्यथा उपनयसहकारेण मनसो बहिरर्थप्रकाशने
क[?]शेष्यमूलभूतज्ञानं कुचेः कार्यमूलभूतज्ञानं क्वाव्यवर्णितात्मकचकमतन्मूलभूतं तत्कारणीभूतं ज्ञानं मानसं वाक्यापि ज्ञानं क्वचे
कपालेति अनुव्यवसाये घटमहं जानामीत्यनुव्यवसाये विषयप्रतिभानं घटादिरूपविषयविषयकत्वे व्यवसायेनैवमयं घ
ट इति व्यवसायोऽपनीतं उपनयलक्षणसन्निकर्षाश्रयीकृतं अतः घटत्वस्य उपनयलसन्निकर्षाश्रयत्वात् तत्प्रकारता च घटत्वप्र

२३८ प्रकारताज्ञानेमनसागृह्यतेविशेषणतासाघटत्वस्यपूर्वमुपस्थितत्वात् उभयस्यघटत्ववद्विशेष्यकत्वघटत्वप्रकारकत्वो
भयस्यैकस्मिन् अयंघटइतिज्ञानेतदपिमुरारिमिश्रमतमपिविषयतावत् विषयतयातुल्याघटत्वज्ञानयोःसंसर्गरूपातुग्र
हीनसम्यक् एवंहि एकस्मिन्ज्ञानेघटत्ववद्विशेष्यकत्वेसतिघटत्वप्रकारकत्वोभयग्रहेहितद्विशेष्यकत्वंघटत्ववद्वि
शेष्यकत्वंतत्प्रकारकत्वंघटत्वप्रकारकत्वंगृहीतंअनुव्यवसायनविषयीकृतंएतावदेवघटत्ववद्विशेष्यकत्वघटत्वप्र
कारकत्वोभयमेवप्रामाण्यंप्रामाण्यपदवाच्यंतद्विशेष्यकत्वविशिष्टतत्प्रकारकत्वंघटत्ववद्विशेष्यकत्वविशिष्टघटत्वप्रका
रकत्वंप्रामाण्यमितिपूर्वपक्षान्वयि घटत्वप्रकारकत्वेनघटत्ववद्विशेष्यकत्व वैशिष्ट्यंचसामानाधिकरण्यसंबन्धेनबोध्यंत
द्विशेष्यकत्ववैशिष्ट्यंघटवद्विशेष्यकत्ववैशिष्ट्यंगृहीतुंविषयीकर्तुंतद्विशेष्यकत्वस्यघटत्ववद्विशेष्यकत्वस्यपूर्वमनुव्य
वसायेनापूर्वं अनुपस्थितेः अज्ञानात् ननुकल्पंतर्हि तद्विशेष्यकत्वंघटत्ववद्विशेष्यकत्वंतत्प्रकारकत्वंचानुव्यवसायविषयइत्य
त्र आसंसर्गविधयावेतिसंसर्गविधया घटत्ववतोःघटत्वस्यचसंबन्धविधयाहिरवधारणेभासतेअनुव्यवसायेविषये
भवतिकिंचतदपीत्यादि एतदपिसामानाधिकरण्यसंबन्धेनघटत्ववद्विशेष्यकत्वविशिष्टघटत्वप्रकारकत्वमपि अपिकारेण

घटत्ववद्विशेष्यकत्वघटत्वप्रकारकत्वोभयपरिग्रहः नप्रामाण्यंनप्रामाण्यपद(दवा)वाच्यं वह्निगुंजयोर्गुंजावह्नीतिभ्रमेइतिगुं
ञ्जायांवह्नित्वावगाहीवह्नौगुंजात्वावगाहीयःसमूहालंबनात्माभ्रमःतस्मिन्नित्यर्थः अतिव्याप्तेरितिहि ततोतत्रनिरुक्तसमूहालंबन
भ्रमेवह्निविशेष्यकत्वंवह्नित्ववह्नित्ववद्विशेष्यकत्वंवह्नित्वप्रकारकत्वंचेतितथाचसामानाधिकरण्यसंबन्धेनवह्नित्ववद्वि
शेष्यकत्वविशिष्टवह्नित्वप्रकारकत्वमपितुतरामेवास्तीतिभावः तद्विशेष्यकत्वावच्छेदेनघटत्ववद्विशेष्यकत्वावच्छेदेन
तत्प्रकारकत्वंघटत्ववद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नघटत्वप्रकारकत्वमितियावत् इत्युक्तप्राचीनैरुक्तेतत्प्रकारकत्वेनविशेष्यक
त्वेतत्वेचस्वरूपसंबन्धविशेषः अवच्छेद्यावच्छेदकभावः तद्विशेष्यकत्वतत्प्रकारकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावः प्रथमप्रक
लोनुव्यवसायक्षणे तद्विशेष्यकत्वस्यघटत्ववद्विशेष्यकत्वस्यपूर्वंप्रथमानुव्यवसायात्पूर्वं अप्रतीतेः अज्ञानात्।
कोऽयंतइति अत्रप्रथमात्वंग्रहइतिपूर्वपक्षेउच्यतेसिद्धान्तेते आशंकेतिघतुनभवतुप्रथमानुव्यवसायेनप्रामाण्य
ग्रहः प्रथमानुव्यवसायेनप्रामाण्यग्रहः प्रथमानुव्यवसायेप्रामाण्यविषयत्वंमास्तामितिपाठः सुगमः अत्रमानाद्दो
निश्चायकोननुमाऽऽदत्तेन नलोऽनुपपत्तिः अन्यथालुडंवस्यादिति द्वितीयेनतुद्वितीयानुव्यवसायेनतुस्यात्

वा६

१२८ प्रामाण्यग्रहःस्यात्। तद्विशेष्यकत्वस्य घटत्ववद्विशेष्यकत्वस्य पूर्वं द्वितीयानुव्यवसायात्पूर्वं प्रथमानुव्यवसायेनोपस्थितेरि
ति प्रथमानुव्यवसायाभिन्नोरूपस्थितेरित्यर्थः। नचैवमिति एवं अनेन प्रकारेण प्रामाण्यस्य तद्विशेष्यकत्वावच्छेदेन
तत्प्रकारकत्वस्य अनुव्यवसायगम्यत्वे अनुव्यवसायविषयैव प्रामाण्यसंशयो न स्यात् ज्ञाने प्रामाण्यसंशयो न स्यात् दो
षविशेषात् प्रामाण्यग्रहप्रतिबंधकीभूतदोषविशेषात् यत्र यस्मिन् ज्ञाने प्रामाण्यं तद्विशेष्यकत्वे सति तत्प्रकारकत्वं
गृहीतं न विषयीकृतं तस्मिन् ज्ञाने संशयसंभवात् अन्यथानिसर्गप्रकारेण संशयसंभवात् नभ्युपगमे पुरुषत्वे
गृहीतं तदा पुरोवर्त्तिनि पुरुषत्वसंशयः तथा यथा पदादोषवशात् पुरोवर्त्तिनि पुरुषत्वं न गृहीतं। तदा ज्ञाने प्रामा
ण्यसंशय इति भावः। नचैवमिति एवं प्रामाण्यस्य द्वितीयानुव्यवसायग्राह्यत्वे प्रतिबंधके प्रामाण्यग्रहप्रतिबंधके याव
दनुमानुव्यवसायग्राह्यत्वमिति यावंतः आश्रयस्य स्वाश्रयस्य अनुव्यवसायग्राह्यत्वमिति यावंतः आश्रयस्य
स्वाश्रयस्य अनुव्यवसायात् ज्ञातत्वं तद्विषयत्वं हि स्वधारणे भिन्नन येमुदारिद्भिन्नन येस्वतो ग्राह्यत्वं प्रामाण्यस्य
स्वतो ग्राह्यत्वं न ज्ञातादृशस्वतो ग्राह्यत्वं ~~वक्तव्यत्वं~~ न प्रामाण्यं न अ ~~...~~ ग्रहात् अविषयीकरणात् एव चाद्वि

तीयानुव्यवसायेन साध्यप्रसिद्धौ साध्यज्ञानेन कृ हि कं प्रामाण्यग्राहकं तद्यथा प्रामाण्यग्राहकमनुमानं यथा इदं पुरुष
ज्ञानमिति इदं च तत्पुरुषज्ञानं चेति विग्रहे दतत्पुरुषज्ञानमित्यर्थः प्रमा पुरुषत्ववद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्व
वत् करं तं ति पुरुषज्ञानत्वात् करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्ववज्ञानत्वात् संप्रतिपन्नवत् इति
द्वितीयव्यवसायगृहीतप्रामाण्य पुरुषज्ञानवादित्वर्थः कल्पांतरमाह। यद्वेत्यादि। यन्नैवमिति यत्र पुरुषत्ववद्विशेष्य
-त्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्ववत् तन्नैवमिति तत्र करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्ववदिति व्यतिरेकी
हेतुः अप्रमाण्याभाववद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नतत्प्रकारकत्वरूपा प्रामाण्याभावरूपमेव प्रामाण्यं प्रामाण्यपदवाच्यव्य
तिरेकिणा निरुक्तहेतुजनतुशेषः साध्यसाधनीयं साध्याप्रसिद्धिः अप्रमाण्याभावाप्रसिद्धिः व्यतिरेकिणा अनुमाने
साध्यहेत्वोः अप्रमाण्याभावरूपसाध्यकरादितद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वहेतोः साध्याभावहे
त्वभावयोरिति अप्रमाण्याभावाभावकरादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वाभावयोरित्यर्थः। किं त
दे। सिध्यात् किं साध्याप्रसिद्ध्या साध्याप्रसिद्धौ अप्रमाण्याभावरूपसाध्याप्रसिद्धौ तदभावाप्रसिद्धिः अप्रमाण्या

रूपसाध्यप्रसिद्धौ तदभावाप्रसिद्धिः अप्रमाण्याभावाभावाप्रसिद्धिः प्रतियोगिज्ञानसाध्यत्वादभावज्ञानस्य प्रति
[illegible]ण्याभावज्ञानजन्यत्वात् अप्रमाण्याभावाभावज्ञानस्येत्यर्थः तस्य अप्रमाण्याभावाभावस्य प्रतियोगिरूप
१३४ [illegible]त्वेः अप्रमाण्याभावाभावस्य पदप्रामाण्यं तद्रूपत्वात् प्रतियोगित्वोत्तं ज्ञाने अप्रमाण्यरूपप्रतियोगिज्ञाने अप्रमा
ण्यज्ञानं अभावज्ञानं अप्रमाण्याभावज्ञानं न चाप्रामाण्याभावाभावत्वेन अप्रमाण्याभावाभावज्ञाने अप्रमाण्या
भावरूपप्रतियोगिज्ञान[illegible]कारणं भवत्वेवेति वाच्यं अप्रमाण्यत्वेन अप्रमाण्याभावाभावज्ञाने अप्रमाण्याभाव
[illegible]तियोगिज्ञानस्य हेतुत्वे मानाभावात् एवं च साध्याभाववहेत्वभावयोर्व्याप्तिग्रहे च यव्यापकतया अप्र
[illegible]ण्याव्यापकतया हेत्वभावः यद्धेत्वभावः करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वेन तदभावेनो
अप्रमाण्यप्रयोजकत्वाभावः गृहीतो निश्चितः तेन हेतुना करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वेन
[illegible]भावकीः अप्रमाण्याभावेन तद्विशिष्टज्ञानरूपानुमितिः साध्यविशिष्टज्ञानरूपानुमितिः अप्रमाण्याभाव
विशेषिकायाः ज्ञाने अप्रमाण्याभावः ~~तद्विशिष्टज्ञानरूपानुमितिः साध्यविशिष्टज्ञानरूपे~~त्याकारिकायाः

१३२ कि
[illegible]प्रमाण्याभावरूपप्रामाण्यस्य व्यतिरेकि[illegible]नं तथापि प्रथमव्यतिरेकिणा अप्रमाण्याभावरूपप्रामाण्य
[illegible]तिततत्प्रकारकत्वग्रहे तद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नतत्प्रकारकत्वग्रहे हेतुरेव गतिः प्रथमां द्वितीयानुव्यवसायेन प्रामा
[illegible]हस्तदर्शितरं नूनं मिनाव्यतिरेकिणा वाऽप्रामाण्याभावरूपप्रामाण्यमपि प्रथमव्यतिरेकानुमाने न गृहीतुं न शक्य
[illegible]हः किं च व्यतिरेकादिमति पुरुषत्वज्ञानत्वं करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वज्ञानत्वरूपो हेतुः
[illegible]वति तत्प्रकारकत्वग्रहः पुरुषत्वज्ञानत्वं करादिमद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपुरुषत्वप्रकारकत्वरूपप्रामाण्यग्रहः
[illegible]च्छितां केन प्रतिव[illegible]न्धीयतः प्रतिबन्धकाले तेऽनुव्यवसायेन प्रामाण्यग्रहेऽप्रहायत्यतां एव प्रथमप्रामा
[illegible]भावरूपप्रामाण्ये[illegible]कुत्र ग्राह्याद इति शुक्तितो रजतं शुक्तिसत्स्पादरः तत्प्रकारकज्ञानत्वमेव रजतत्वप्रका
[illegible]नत्वमेव रकारेण रजतत्वद्विशेष्यकत्वव्यवच्छेदः प्रामाण्यरजतज्ञानप्रामाण्यं प्रमाणं स्यात् प्रमाणस्या
[illegible]दाश्[illegible]रजतत्वप्रकारकशुक्तिज्ञानसिद्धेः शुक्तिज्ञानस्य रजतत्वप्रकारकत्वाप्रसिद्धेः ज्ञानीयरजतत्वप्रका
[illegible]कत्वोक्तिः विशेष्यतानिरूपितत्वासिद्धेरिति पर्यवसितार्थः तत्र तत्प्रकारकत्वामेतदनावद्विशेष्यकत्वस्य

...तेनासौ व तन्निष्ठप्रकारतायां तज्ज्ञानादिविशेष्यतानिरूपितत्वेनाभिमतं प्रामाण्यं अस्ति विषयतेकरूपमिति व्यवहारः इत्यतो [illegible]यि।
२३४ [illegible]वद्विशेष्यकतत्प्रकारकज्ञानात्मनीकारे युक्तो निति युक्तिं किंचिद्विशेष्यक इत्यपि॥ विषयताव्यापारानुवेधनी [illegible]
[illegible] शुक्त्यात्मनि शब्दश्यपि: तत्र शुक्तौ व्यवहर्तव्यं रजतत्वासंसर्गाग्रहादिति व्यवहर्तव्यव्यवहारविषयीभूतं यद्रज
तस्य असंसर्गाग्रहनिविशेष्यतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंसर्गाभावग्रहाभावात् शुक्तौ प्रवृत्तिरपि विशे
[illegible]संबंधेन प्रवृत्तिरिति शुक्तौ इदंताव[illegible] इदं रजतत्वस्यासंसर्गाग्रहात् इति इदंता[illegible] इदं [illegible] विषयताव
[illegible]रजतत्वं तस्य असंसर्गाग्रहात् विशेष्यतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंसर्गाभावग्रहाभावात् रज
तप्रकारकप्रवृत्तौ विशेष्यतासंबंधेन रजतत्वप्रकारकप्रवृत्तिं प्रति रजतत्वप्रकारकज्ञानं विशेष्यतासंबंधे
न [illegible]प्रकारकज्ञानं प्रमाणं तस्य ले रजतत्वप्रकारकज्ञानेन विना कथं शुक्तौ प्रवृत्तिः कथं शुक्तौ विशेष्यतासंबं
[illegible]रजतत्वप्रकारिका प्रवृत्तिः तत्रापि रजतत्वप्रकारकयथार्थप्रवृत्तिस्थलेपि रजतत्वासंसर्गाग्रहस्य विशेष्य
तासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य रजतत्वसंसर्गाभावग्रहाभावस्य हेतुत्वात् [illegible] अत्र संसर्गाग्रहस्य

[illegible]जारीटी-[illegible] २३२

संसर्गाभावग्रहाभावस्य अविशेषात् रजतत्वरजतयो [illegible] वैलक्षण्यात् कुत्रचित् संवादित्वेनी प्रवृत्तिः रजते यथार्थप्रवृत्तिः कुत्रचित्
संवादिनीति किं रजते यथार्थप्रवृत्तिः इतीति नियमः इत्यन्वयि कुतः कस्मात् तद्व्यतिरिक्त संसर्गाग्रहस्य रजतत्वव[illegible]
[illegible]रजतत्वसंसर्गाभावस्य तत्प्रकारकसंवादित्वं रजतत्वप्रकारकसंवादित्वं प्रवृत्तौ तदभाववति तदसंसर्गाभा
भावस्य तत्प्रकारकविसंवादित्वं रजतत्वप्रकारकसंवादित्वं अत्रोच्यते इति अत्र अन्येषां मते उच्यते दूषणमुच्यते शो
रजतत्वप्रकारकसंसर्गाग्रहत्वापेक्षया रजतत्वासंसर्गाग्रहत्वस्य गुरुत्वात् शुक्तौ तदसंभवः शुक्तौ विशेष्यतासंबं
[illegible]तत्वसंसर्गाग्रहासंभवः तयोर्विशेषणविशेष्ययोः असंसर्गाग्रहः असंसर्गाग्रहाभावः इत्येवही इति एतावदेव
:विशिष्टज्ञानहेतु [illegible] विशिष्टज्ञानोपधायकं [illegible] शुक्तिविशेष्यकरजतत्वप्रकारकं प्रत्यक्षं [illegible] प्रत्यक्षेणोपि
[illegible]रजतत्वयोः [illegible]प्रकारकं रजतत्वप्रकं संनिहितं सन्निकृष्टं यत्र यस्य भ्रमस्य अयथा [illegible] पूर्वक्षणे तत्र तादृशा[illegible]
[illegible]बहित पूर्वक्षणे अन्यत्र असन्निकृष्ट रजतस्य लेशानस्य ज्ञानलक्षणस्य रजतत्वप्रकारकप्रत्यक्षं रजतवि
[illegible]रजतत्वप्रकारकप्रत्यक्षं तत्रैव रजतविशेष्यक रजतत्वप्रकारकप्रत्यक्षस्य तत्कारिका प्रवृत्तिरिति रजत
[illegible]प्रकारिका प्रवृत्तिरित्यपि॥ ॥इति श्री गोविंदन्यायालंकारभट्टाचार्यात्मजश्री [illegible] वागीशभट्टाचार्य

[illegible] समाप्तः [illegible] २३२